

RANG TASVIR FANINI O'QITISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

Ibrohim Niyozovich Gadoev

Navoiy davlat pedagogika instituti San'atshunoslik fakul'teti, Tasviriy san'at va muhandislik grafikasi kafedra o'qituvchi

Rangtasvir deb tekis yuzada turli rang va materiallar yordamida bajariladigan tasvirga aytiladi. Bu tur uchun asosan bo'yoqlar — moyli buyoq, akvarel, guash, tempera, shuningdek, rangli qalamlar, ko'mir, qalam, pastel, sous, sangina kabi badiiy materiallar bilan ishlash harakterlidir. 10 Rangtasvir asarlari qog'oz, mato, kardon, devor, oyna, yog'och kabi tekis yuzalarga ishlanadi. Rangtasvir asosini rasm tashkil etadi. Har qanday rangtasvir ishida, avvalo, uning rasmi ishlab olinadi. Unda kompozitsiya, nur va soya, rang asosiy o'rinni egallaydi. Rangtasvir asarlari bajarilish texnikasi jihatidan turli-tuman bo'lib, ular moybo'yoqli, temperali, freskali, mozaikali, vitrajli, akvarelli, guashli, pastelli bo'lishi mumkin. Rangtasvirning quyidagi turlari mavjud:

1. **Dastgohli rangtasvir.**
2. **Monumental (mahobatli) rangtasvir.**
3. **Miniatyura (mo'jaz) rangtasviri.**
4. **Dekorativ (bezak) rangtasvir.**
5. **Teatr-dekorativ (bezak) rangtasviri.**

Dastgohli rangtasvir deyilganda, rassomlarning maxsus asbob-dastgoh. (molbert) yordamida ishlaydigan su'ratlari tushuniladi. Dastgohli rangtasvir asarlari uncha katta bo'lmagan o'lchovda yuqorida qayd qilib o'tilganidek mato, kardon, oyna, faner kabi tekis yuzali materiallarga bo'yoqlar bilan ishlanadi. Dastgohli rangtasvirda ko'pincha moyli va akvarel bo'yoqlar qo'llaniladi.

Monumental rangtasvir atamasi monumental (maxobatli), ya'ni katta o'lchovdagi rangtasvir ma'nosini anglatadi va bu turdagi asarlar ko'pincha binolarning ichki va tashqi devorlariga tempera bo'yoqlari bilan ishlanadi. Monumental rangtasvir asarlarining freska, mozaika, vitraj, panno kabi turlari mavjud.

Freskalar asosan bino devorlarining o'ziga ishlanadi .

Mozaika — turli tabiiy va ikkilamchi materiallar — rangli oyna parchalari, toshlar, sintetik materiallardan bino devorlariga yoki tekis materiallar ustiga ishlanadi .

Vitraj esa binolarning deraza, eshik, oynalari ustiga bo'yoqlar yordamida ishlanadi. Vitrajlar uy ichkarisi va tashqarisidan ham bir xil ko'rinadi .

Miniatyura (mo'jaz) rangtasviri deyilganda bejirim, juda kichik, jajji, nozik san'at asarlari tushuniladi. Miniatyura rangtasviri o'rta asrlarda kitob bezagi bilan bog'liq holda rivoj topdi. U kitoblardagi bosh, yakuniy bezak, zarhalharf, illyustratsiyalardan iborat bo'lgan . Rangtasvirning bu turi Sharqda, shu qatori Movrounnaxrda katta shuhrat qozongan. Xozirda u mustaqil san'at turi sifatida nafaqat kitoblarni, balki turli quticha, tomosha qovoq kabilarni bezatishda ham keng qo'llanilmoqda. Shuningdek, bu tur mustaqil san'at sifatida yildan-yilga ommalashib bormoqda.

Dekorativ rangtasvir asarlari mustaqil amaliy ahamiyatga ega bo'lib, u binolarning ichki va tashqi devorlarini bezatishda keng qo'llaniladi. Ular panno shaklida, shuningdek, quticha, 11 patnis, sandiq, shkaflarni bezatishda qo'l keladi. Bino ichini bezatishga xizmat qiladigan naqshlar, frizlar namoyon kabi mayda elementlar ham dekorativ rangtasvirga kiradi.

Teatr dekorativ rangtasviri spektakl dekoratsiyalari, unda ishlatiladigan grim, sahna jihatlarini bilan bog'liq. Ular teatr rassomi tomonidan tayyorlanib, spektakl mazmunini tomoshabinga keng va chuqurroq singdirishga yordam beradi. Bu bezaklarda rassomlar sahnaning

yoritilishi va ranglarga alohida e'tibor qaratadilar. Spektakl bezaklari unda ifodalangan voqea sodir bo'layotgan joy, davr, muhit to'g'risida tomoshabin tasavvurlarini boyitadi, voqealarni idrok etishni osonlashtiradi va faollashtiradi. Tasviriy san'at nazariyasi va amaliyotida **akademik rangtasvir** iborasi ham ishlatiladi.

Akademik rangtasvir asosan o'quv jarayonida foydalaniladigan ko'rgazmali rangtasvir ishlarini nazarda tutadi. Rangtasvirda qanday ish bajariladigan bo'lsa, shu holatda ish bajariladi, faqat akademik rangtasvirida ko'rgazmalilikni mo'ljallagan holda ishga chuqurroq kirib boriladi va detallashtirib yakuniga yetib, to'liq bitiriladi. Rangtasvirda ishlash uchun, uni yaxshi o'zlashtirish uchun avvalo ranglar haqida to'liq va to'g'ri bilimga ega bo'lish lozim bo'ladi. Rangtasvir asarlarini maromiga yetkazib bajarish uchun har bir rassom ranglar gammasini va ularning harakteristikasini yaxshi bilishi lozim bo'ladi.

Asosiy va to'ldiruvchi ranglar. Ranglar gammasining harakteristikasi. Iliq va sovuq ranglar.

Tus va rang munosabatlari. Spekt.

O'quvchilarning ishiga to'g'ri rahbarlik qila olish uchun bo'lajak o'qituvchi rangtasvir asoslarini puxta egallashi va rangshunoslik nazariyasini bilishi shart. Shuning bilan birga haqqoniy rangtasvirning nazariy asoslari ilmini o'zlashtirish va amaliy mashq qilish natijasida savodli rasm ishlash yo'llarini o'rgangish mumkin. Ranglarni tabiatda qanday hosil bo'lishi va tarqalishi muammosi qadimdan olim va rassomlarning diqqatini tortgan. Mashhur olimlar Nyuton, Lomonosov, Gelmgolslar ranglarning mohiyatini ilmiy asosda tekshirganlar. M.V.Lomonosov fanda birinchi bo'lib, asosiy ranglarni kashf etgan. Isaak Nyuton qator tajribalar o'tkazib, oq yorug'likni ko'p rangli ekanligini isbotlagan. Ekranda spektr ranglarni hosil qilgan. Buning uchun Nyuton quyosh nurini qora pardaning kichik tirqishidan o'tkazib, uning yo'lga uch qirrali prizma qo'ygan, natijada ekranda har xil ranglardan iborat keng yorug'lik yig'indisi hosil bo'lgan. Ekranda spektr ranglari paydo bo'lib, ular quyidagicha joylashgan: qizil, sariq, zarg'aldoq, yashil, zangori, havorang va binafsha ranglar. Nyuton ranglarni fizika fani nuqtai nazaridan o'rgangan bo'lsa, nemis shoiri va san'atshunosi **I.V.Gyoteni** ranglarning kishi organizmiga ko'rsatadigan ta'siri ko'proq qiziqtirgan. U — **Ranglar haqida ma'lumot** nomli asarida ranglarni iliq va sovuq tuslarga ajratgan. Iliq (sarg'ish, qizil) ranglar kishida kayfi chog'lik tuyg'usini, sovuq (havorang, yashil) ranglar esa ma'yuslik tuyg'usini uyg'otishi haqida yozgan. 12 XIX asrda nemis tabiatshunos olimi **G.L.Gelmgols** rangshunoslik nazariyasida muhim yangilik yaratdi. Ko'p yillik tajribalar asosida xromatik ranglarni uchta asosiy alomati - rang tusi, rangning och-to'qligi va to'yinganligi asosida turkumlash kerakligini ko'rsatdi. Ilmiy izlanishlar va amaliyot jarayonida qator qonun va qoidalar ishlab chiqilgan bo'lib, talaba o'zining o'quv jarayonida va ijodiy ishida ularga bevosita amal qilishi shart. Tabiatdagi ranglar o'z xususiyatiga ko'ra ikki turga: axromatik (rangsiz) va xromatik (rangli) xillarga bo'linadi. Axromatik ranglarga oq, kulrang va qora ranglar kiradi. Ular o'zaro almashtirilganda esa yana bir qancha tUSDagi ranglarni xosil qiladi. Biror xromatik rangga ochroq kulrang qo'shsak, uning jozibaliligi pasayib, nursizlanadi. Bu hol rangning kam to'yinganligidan, ya'ni uning tarkibida bo'yoqning kamayganligidan darak beradi. Demak, rangning to'yinganligi yoki to'yinmaganligi deganda, uning kulrangga nisbatan rangdorlik darajasi, tozaligini tushunish kerak. Rang doirasi ikki teng bo'lakka bo'linsa, birinchi yarmida qizil, zarg'aldoq, sarg'ish, sariq ranglar, ikkinchi yarmida esa havorang, zangori, ko'k, binafsha ranglar joylashadi. Doiraning birinchi yarmidagilar iliq ranglar, ikkinchi yarmidagilar esa sovuq ranglardir. Bunday nomlanishiga sabab, qizil, sariq ranglar olovni, qizigan temirni cho'g'ini eslatsa, havorang, zangori, yashillar esa muzni, suvning ranggini eslatadi. Ikkita spektr ranglarni ustma-ust tushurilsa, ranglar bir-biriga qo'shilib murakkab rang hosil bo'ladi. Qizil rang,

havo rang va binafsha ranglar bir-biriga qo`shilganda chiroyli tusdagi pushti, to`q qizil, sapsar siyohranglarni xosil qiladi. Qo`shilganda oq rang beradigan spektr ranglar qo`shimcha yoki to`ldiruvchi ranglar deyiladi. Chunki ular oq rang hosil bo`lgunga qadar bir-birini to`ldiradi. Bunday ranglarga sariq, havorang, qizil, zangori, yashil va binafsha ranglar kiradi.

Bo`yoqlarning qo`shilishi bilan spektr ranglarning qo`shilishi orasida farq bor. Uchta asosiy spektr rang: qizil, yashil va havorang qo`shilganda, och holda tasvirlangani oqqa yaqin rangni hosil qiladi. Asosiy qizil, sariq va havorang bo`yoqlarini qo`shilishidan esa qoraga yaqin rang hosil bo`ladi. Spektrning sariq va havoranglari qo`shilishi natijasida yashil rang xosil bo`ladi. Demak, ikkita rangni optik aralashtirish natijasida oqqa yaqin nim kulrang hosil qiladigan ranglar to`ldiruvchi (qo`shimcha) ranglar hisoblanadi. Misol uchun to`q qizil va yashil, zangori va zarg_aldoq, qizil, sariq, havorang, sarg_ish yashil va binafsha ranglar o`zaro to`ldiruvchidir.

Talabalarda ranglarni ko`rish va idrok etish qobiliyati asta-sekin mashqlar orqali shakllanib boradi. Ranglarning kelib chiqishi va ularning xususiyatlarini chuqur o`rganish natijasida rassomlar bo`yoq nomlarini ham aniqladilar. Akvarel bo`yoqlari 6,8,12,16,24 xil rangli to`plamlar holda bo`ladi. Ularni ishga tayyorlash vaqtida har birining ustidagi yorlig__ini asta ko`chirib olib, bo`yoq solingan plastmassa idishchaning tagiga yopishtirib qo`yish va nomlarini eslab qolish lozim. 1.Limon rang kadmiy. 2.Sariq kadmiy. 3. Och oxra. 4. Tabiiy siena. 5. Oltinsimon sariq. 6. Zarg\_aldoq kadmiy. 7. Qizil oxra. 8. Kuydirilgan siena. 9. Och qizil. 10. Guldor. 11. Qizil kraplak. 12. karmin. 13. Binafsha kraplak. 14. Ultramarin. 15. Ko`k kobalt. 16. Havorang. 17. Zumrad(yashil.). 18. Yashil permanent. 19. Sabza (yashil). 20. Tabiiy umbra (to`q jigarrang) . 21. Jigarrang mars (och). 22.Kuydirilgan umbra (jigarrang) . 23. Sepiya (chiroyli to`q jigarrang). 24. Qora. Tabiatdagi narsalarning aniq ranggini belgilab ko`rsatadigan tayyor bo`yoqlar mavjud emas. Ammo yetuk rassom ranglarning o`zaro ta`siri va ko`rinish holatlarini idrok etib, ularning xususiyatlarini xisobga olgan holda har qanday narsaning ham ranggini chiqarib bera oladi. Tasvirda shunday jozibaga, hayotiy xaqiqatga erishish uchun rassomga ranglar nisbatini bilishi, ranglar orasida qandaydir bitta rangning turli xil tovlanishini hisobga olib ishlata bilishi yordam beradi. Masalan, olov rang qizilni kuchliroq yal-yal yonadigan qilib tasvirlash uchun shu rang atrofidagi narsalarning soyasini ko`kimtir, havorang, yashil, zangori tuslarda beriladi. Tasvir bilan chizilayotgan narsa, holat o`rtasida to`la o`xshashlik bo`lishi uchun ularning rang nisbatlarida ham o`xshashlik bo`lishi shart. Bunga erishish uchun rangshunoslik fanini chuqur o`rganish va amaliy ish jarayonida bu masalalarga qayta-qayta murojat qilish kerak. Har-xil bo`yoqlar bilan (akvarel, guash, moybo`yoq) natyurmortlarni tasvirlash uchun yuqorida qayd etilgan tajribalarni o`tkazib ko`rish, bo`yoqlarning xususiyatlarini yaxshi bilish, ularni ishlatish usullarini o`zlashtirish uchun mashqlar bajarish tavsiya etiladi. Tasviriy san`atda akvarel bo`yoqlar bilan ishlash salmoqli o`rin egallaydi. Bunga sabab maktabda rasm chizishni o`rganishda akvarelning yetakchi o`rin egallashidir. Dars jarayonida va sinfdan tashqari mashg\_ulotlarda o`quvchilar akvarel va guash bo`yoqlari bilan ishlaydilar. Tasviriy san`at to`garaklari va fakultativ mashg\_ulotlarda o`quvchilarni bo`yoqlarning texnologiyasi va ularni qo`llash yo`llari bilan kengroq tanishtirish uchun o`qituvchining o`zi shu sohani puxta egallagan bo`lishi zarur. Kasb-xunar kollejlari va oliygoh talabalari uchun ham asosan akvarelda ishlash uchun topshiriqlar beriladi. Keyinchalik asta-sekinlik bilan moybo`yoqqa o`tiladi.

Adabiyotlar

1. С.Т.Саъдиев З.С.Очилов XLIII Международная научно-практическая конференция “Международное научное обозрение проблем и перспектив современной науки и образования” 2018 г 25-26 Март (Америка Бостон).

2. А.Н.Эшмуродов Asian Journal of Multidimensional Research “AKADEMIK QALAMTASVIRNING TASVIRLASH USULLARI. AKADEMIK QALAMTASVIR XUSUSIYATLARI VA ILMIY ASOSLARI” (AJMR) (Double Blind Refereed & Peer Reviewed international Journal).

3. Г.Х.Хамидова Asian Journal of Multidimensional Research “TASVIRIY VA AMALIY SAN’AT DARSLARIDA AXBOROT KOMMUNIKASIYA TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHNING ESTETIK AHAMIYATI” (AJMR) (Double Blind Refereed & Peer Reviewed international Journal).

4. С.Т.Саъдиев ACADEMICIA An International Multidisciplinary Research Journal “TASVIRLASHNING ASOSIY QONUN – QOIDALARI” Vol. 11, Issue 5, May 2021

5. З.С.Очилов ACADEMICIA An International Multidisciplinary Research Journal “Musiq darslarida multimedia vositalaridan foydalanish imkoniyatlari” Vol. 11, Issue 5, May 2021

6. A.M.Rustamov, A.A.Shovdirov ACADEMICIA An International Multidisciplinary Research Journal “Yig'ish chizmalarini ishlab chiqarishdagi va o'quv jarayonidagi ahamiyati” Vol. 11, Issue 5, May 2021

7. Sh. U. Bobonazarov, Sh. Ch. Jalolov “ETNOMADIY FENOMENON SIFATIDA NUZA SAN'ATLARI” Asian Journal of Multidimensional Research (AJMR) <https://www.tarj.in>

8. A.H.Abdullayev “Zamonaviy o'rta maktab tasviriy san'atni o'qitish muammolari to'g'risida” Published on the journal of “MIDDLE EUROPEAN SCIENTIFIC BULLETIN”. Journal Impact Factor IFSJ 24.04.2021.

9. А.Х.Абдуллаев “Нравственное и эстетическое воспитание учеников через изобразительное искусство” ACADEMY № 4 (67), Российский импакт-фактор: 0,19 НАУЧНО –МЕТОДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

10. А.Х.Абдуллаев “Особенности проявления внимания у младших школьников в учебном процессе”. Вестник интегративной психологии. Выпуск 21 2020 Адрес редакции 150057, г. Ярославль, проезд Матросова, д.9 оф.206 тел. (4852) 218914, 478666 сот. +79159911278 E-Mail: kozlov@zi-kozlov.ru wladwww@rambler.ru ISBN 978-5-9527-02-16-5

11. S. Shovdirov, Б.Б.Бойметов Methods of Organizing Practical and Theoretical Classes for Students in The Process of Teaching Fine Arts International Journal on Integrated Education. Volume 4, Issue 3, March 2021

12. доц. С. Абдуллаев, С. А. Шовдилов *The Phenomenon Of The Folk - Applied Art Of Uzbekistan In The Creative Development Of Students* 2021 International Journals of Sciences and High Technologies <http://ijpsat.ijsht-journals.org> Vol. 26 No. 1 April 2021, pp. 157-159

13. Ф.Б.Аслонов «Тасвирий санъат дарсларида ўқувчиларнинг ижодий фаоллигини оширишнинг педогогик-психологик хусусиятлари» Муғаллим ҳем узликсиз билимлендирийў Илимий-методикалық журнал № 5 2021 жыл

14. А.Н.Эшмуродов “**PROFESSIONAL CHIZMA-CHILIKNI O'RGANISHDA O'QITUVCHILAR FOYDA-LANGAN ENG FOYDALI USULLAR**” ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal ISSN: 2249-7137 Vol. 11, Issue 11, November 2021 SJIF 2021 = 7.492 A peer reviewed journal **DOI: 10.5958/2249-7137.2021.02599.4**

15. Г.Х.Хамидова “USE OF COMPUTER TECHNOLOGIES IN THE STUDY OF ARCHITECTURAL DECORATION IN FINE ARTS CLASSES” ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal ISSN: 2249-7137 Vol. 11, Issue 11, November 2021 SJIF 2021 = 7.492 A peer reviewed journal **DOI:10.5958/2249-7137.2021.02596.9**